

Agnieszka Szpak

dr hab., Katedra Prawa Międzynarodowego i Europejskiego,
Wydział Politologii i Studiów Międzynarodowych,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Proliferacja broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia jako czynnik przedłużający trwanie konfliktów zbrojnych

Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszego artykułu jest proliferacja broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia (*small arms and light weapons*, SALW), która stanowi czynnik przedłużający czas trwania konfliktów zbrojnych oraz zwiększający ich dotkliwe konsekwencje, zwłaszcza dla osób cywilnych¹. Temat ten jest tym bardziej aktualny, że w 2013 r. w ramach ONZ przyjęto Traktat o handlu bronią (*Arms Trade Treaty*)². W latach 90. XX w. kwestia broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia (dalej: BRLU) zaczęła być traktowana jako istotna z punktu widzenia bezpieczeństwa międzynarodowego. Przy jej użyciu uśmierca się ponad 500 tys. osób rocznie. Rozprzestrzenianie się broni małej i lekkiej osiągnęło takie rozmiary, że nie tylko zagraża bezpieczeństwu narodowemu i międzynarodowemu, ale podważa pokój i stabilność całej społeczności międzynarodowej³. Jak zauważa Barry Kellman, broń konwencjonalna spowodowała więcej ofiar śmiertelnych niż broń masowego rażenia. Jednak aż do 2013 r. nie przyjęto uniwersalnego traktatu regulującego użycie takiej broni⁴. Obecnie natomiast

¹ Szerzej na ten temat: A. Szpak, *Budowanie pokoju a bezpieczeństwo ludzkie – wzajemne relacje*, Toruń 2016, s. 285–299.

² Traktat o handlu bronią, sporządzony w Nowym Jorku dnia 2 kwietnia 2013 r., Dz.U. z 2015 r., poz. 40; dostępny również na stronie <http://www.un.org/disarmament/ATT/> [dostęp 11.12.2015].

³ A. Karp, *Small Arms: Back to the Future* „The Brown Journal of World Affairs” 2002, vol. 9, nr 1, s. 179, 181.

⁴ B. Kellman, *Controlling the Arms Trade: One Important Stride for Humankind*, „Fordham International Law Journal” 2014, vol. 37, nr 3, s. 689.

zakazana jest m.in. broń biologiczna⁵, broń chemiczna⁶, miny przeciwpiechotne⁷, bomby kasetowe⁸ i osłepiająca broń laserowa⁹.

Celem opracowania jest charakterystyka i analiza obecności i proliferacji BRLU jako czynnika przyczyniającego się do przedłużenia trwania konfliktów zbrojnych, a także wykazanie, że rozprzestrzenianie broni małej jest kwestią istotną nie tylko dla bezpieczeństwa, ale również dla praw człowieka i rozwoju. Można w tym miejscu postawić kilka pytań badawczych: jakie są negatywne skutki proliferacji i użycia BRLU? Jak rozwiązać problem jej obecności i proliferacji? Czy obowiązują jakieś prawne regulacje w tym zakresie?

W opracowaniu zastosowano metodę badawczą instytucjonalno-prawną, metodę analizy oraz metodę badania literatury przedmiotu i dokumentów źródłowych. Metoda instytucjonalno-prawna obejmuje analizę treści aktów prawnych, np. umów międzynarodowych. Kładzie ona nacisk na podstawę prawną współczesnych systemów bezpieczeństwa zarówno narodowego, jak i międzynarodowego w ich wymiarze militarnym i pozamilitarnym¹⁰. Z kolei analiza treści służy do obiektywnego, systematycznego i ilościowego opisu zawartości. Ostatnia z wymienionych metod polega na wnikliwym poznaniu literatury przedmioty i dokumentów źródłowych¹¹.

⁵ Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia zapasów broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksycznej oraz o ich zniszczeniu, sporządzona w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie dnia 10 kwietnia 1972 r., Dz.U. z 1976 r., nr 1, poz. 1, załącznik.

⁶ Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów z 1993 r., sporządzona w Paryżu dnia 13 stycznia 1993 r., Dz.U. z 1999 r., nr 63, poz. 703, załącznik.

⁷ Konwencja o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o ich zniszczeniu, sporządzona w Oslo dnia 18 września 1997 r., Dz.U. z 2013 r., nr 323.

⁸ Konwencja o zakazie używania, prowadzenia badań, produkcji, nabywania, składowania, przechowywania lub przekazywania broni kasetowej z 2008 r., <http://www.un.org/disarmament/content/slideshow/ccm/> [dostęp: 08.12.2015].

⁹ Dodatkowy Protokół z dnia 13 października 1995 r. do Konwencji o zakazie lub ograniczeniu użycia broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub mające niekontrolowane skutki, sporządzonej w Genewie dnia 10 października 1980 r., Dz.U. z 2007 r., nr 215, poz. 1583. Szerzej na temat zakazanych broni zob. A. Szpak, *Międzynarodowe prawo humanitarne*, Toruń 2014, s. 231–268.

¹⁰ R. Korzeniowski, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa narodowego*, Białystok 2014, s. 30.

¹¹ *Ibidem*, s. 33.

Charakterystyka broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia oraz negatywne skutki ich proliferacji i użycia

Były Sekretarz Generalny ONZ Kofi Annan stwierdził, że

liczba ofiar broni ręcznej strzeleckiej przewyższa liczbę ofiar wszystkich innych systemów uzbrojenia i rocznie najczęściej przekracza liczbę ofiar bomb atomowych, które zniszczyły Hiroszimę i Nagasaki. Ze względu na rzeź, jaką powoduje użycie broni ręcznej strzeleckiej, może być ona rzeczywiście określona jako broń masowego rażenia [...]. Rozprzestrzenianie tej broni nie jest jedynie kwestią bezpieczeństwa: jest to również kwestia praw człowieka i rozwoju. Proliferacja broni ręcznej strzeleckiej podtrzymuje i nasila konflikty zbrojne. To zagraża siłom pokojowym i pracownikom humanitarnym. To podważa szacunek dla międzynarodowego prawa humanitarnego. Zagraża to mającym legitymację, ale słabym rządów, a przynosi korzyści terrorystom, jak również sprawcom przestępczości zorganizowanej¹².

Problem broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia stał się istotny przede wszystkim ze względu na ich wpływ na prowadzenie działań zbrojnych i prawa osób cywilnych. Podobnie jak przy minach przeciwpiechotnych, rozprzestrzenianie się BRLU jest traktowane jako zagrożenie humanitarne, a nie tylko z zakresu rozbrojenia. Jednak absolutny zakaz używania czy handlu BRLU nie wchodzi w grę, w przeciwieństwie do min przeciwpiechotnych¹³ czy broni masowego rażenia. Jedynym rozwiązaniem jest więc kontrola negatywnych skutków jej proliferacji i użycia¹⁴. Zdaniem Amnesty International, na świecie dostępnych jest ponad 600 milionów sztuk broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia¹⁵. Zagrożenia dla osób cywilnych wzrastają wraz z proliferacją broni, zwłaszcza BRLU oraz min przeciwpiechotnych, jak również w rezultacie przestępczości zorganizowanej i przemocy, które mają miejsce w warunkach wojny¹⁶. Wzrost liczby wewnętrznych konfliktów zbrojnych, użycie BRLU i wzrost liczby nieregularnych grup zbrojnych (rebeliantów, powstańców) jako uczestników konfliktów zbrojnych przyczyniły się do ich brutalizacji. Ofiary wśród osób cywilnych i deportacje

¹² K.A. Annan, *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century*, New York 2000, s. 52 [tłum. A.S.], http://www.un.org/en/events/pastevents/we_the_peoples.shtml [dostęp: 12.12.2015].

¹³ B. von Tigerstrom, *Human Security and International Law. Prospects and Problems*, Oxford–Portland 2007, s. 610–611.

¹⁴ R. Stohl, *Reality check. The Danger of Small Arms Proliferation*, „Georgetown Journal of International Affairs” 2005, vol. 6, nr 2, s. 73.

¹⁵ Podano za: P. Singer, *Addressing the Global Challenge of Child Soldiers*, [w:] *Security Governance in Post-Conflict Peacebuilding*, red. A. Bryden, H. Hänggi, Geneva 2005, s. 117.

¹⁶ C. Bruderlein, *People's Security as a New Measure of Global Stability*, „International Review of the Red Cross” 2001, nr 842, s. 555.

nie są już tylko *collateral damage* (stratami ubocznymi) konfliktu, ale celami samymi w sobie¹⁷.

Warto w tym miejscu w kilku słowach wspomnieć o trendach w transferze broni oraz o wydatkach w tym zakresie. Dane te pozwolą uzyskać pełniejszy obraz handlu uzbrojeniem i sprzętem wojskowym. Według Sztokholmskiego Międzynarodowego Instytutu Badań nad Pokojem (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI) wielkość transferu uzbrojenia i sprzętu wojskowego w latach 2009–2013 wzrosła o 14% w porównaniu do lat 2004–2008. Pięciu największych eksporterów uzbrojenia i sprzętu wojskowego w latach 2009–2013 to USA, Rosja, Niemcy, Chiny i Francja. Natomiast pięcioma największymi importerami broni były Indie, Chiny, Pakistan, Zjednoczone Emiraty Arabskie (ZEA) i Arabia Saudyjska. Chiny umocniły swoją pozycję istotnego eksportera uzbrojenia i sprzętu wojskowego i zajęły miejsce Francji jako czwartego największego eksportera broni. Regionem, który był głównym odbiorcą uzbrojenia i sprzętu wojskowego w latach 2009–2013, była Azja i Oceania (47% importu). Następne w kolejności były: Bliski Wschód (19%), Europa (14%), obie Ameryki (10%) i Afryka (9%)¹⁸. Pięciu największych eksporterów dostarczyło 74% całości eksportowanego uzbrojenia i sprzętu wojskowego. W latach 2009–2013 USA dostarczyły więcej broni niż jakiekolwiek inne państwo – do co najmniej 90 odbiorców¹⁹.

Zgodnie z danymi SIPRI globalne wydatki na zbrojenia spadły w 2013 r. o 1,9% i osiągnęły poziom 1747 mld dolarów. Wysokość wydatków na zbrojenia spadła w Ameryce Północnej, Europie Zachodniej i Środkowej i Oceanii, a wzrosła we wszystkich innych regionach. Pięć państw wydających najwięcej na zbrojenia w 2013 r. to USA, Chiny, Rosja, Arabia Saudyjska i Francja. Wydatki wojskowe w USA spadły o 7,8% do 640 mld dolarów. Było to spowodowane m.in. zmniejszeniem wydatków na zamorskie operacje militarne. Z kolei wydatki wojskowe Rosji wzrosły o 4,8%²⁰. Państwem, w którym nastąpił największy wzrost wydatków na zbrojenia, bo aż o 77%, był Afganistan. W porównaniu do 2004 r. wzrost ten wynosił 557%. Było to spowodowane budowaniem przez Afganistan od podstaw armii narodowej.

¹⁷ R. Thakur, *The United Nations, Peace and Security*, Cambridge 2006, s. 81.

¹⁸ S.T. Wezeman, P.D. Wezeman, *Trends in International Arms Transfers, 2013*, SIPRI Fact Sheet, March 2014, s. 1, <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/FS/SIPRIFS1403.pdf> [dostęp: 16.08.2015].

¹⁹ *Ibidem*, s. 2.

²⁰ S. Perlo-Freeman, C. Solmirano, *Trends in World Military Expenditure, 2013*, SIPRI Fact Sheet, April 2014, s. 1; <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/FS/SIPRIFS1404.pdf> [dostęp: 12.12.2015].

W 2013 r. podwyższono żołd dla afgańskich żołnierzy, a stan armii osiągnął zakładany na ten czas poziom 195 tys. osób²¹.

Zgodnie z Raportem ekspertów rządowych ONZ z 1997 r., broń ręczna strzelecka to broń przeznaczona do użycia przez pojedynczą osobę, a lekkie uzbrojenie to takie, które jest obsługiwane przez kilka osób²². W Traktacie o handlu bronią z 2013 r. takowej definicji nie ma. Do tego rodzaju broni należą m.in.:

- pistolety i pistolety samopowtarzalne;
- karabiny ręczne, maszynowe, w tym lekkie karabiny maszynowe oraz karabiny szturmowe;
- ciężkie karabiny maszynowe;
- miotacze pocisków, przenośne działa przeciwlotnicze, przenośne działa przeciwczołgowe;
- bezodrzutowe wyrzutnie rakiet, przenośne wyrzutnie rakiet przeciwczołgowych i przeciwczołgowych systemów raketowych, przenośne wyrzutnie raketowych systemów przeciwlotniczych oraz moździerz kalibru mniejszego niż 100 mm²³.

BRLU cechuje się następującymi przymiotami:

- Może być łatwo ukryta i przenoszona. Jest tania w utrzymaniu i łatwa w użyciu – nie jest konieczne szkolenie w zakresie jej obsługi. Jest bardzo często używana przez dzieci. Społeczność międzynarodowa podjęła wiele wysiłków, aby wyeliminować problem „dzieci-żołnierzy”, tymczasem to właśnie łatwy dostęp do BRLU w znacznym stopniu przyczynia się do rozwoju tego niepokojącego zjawiska;
- Jest tania: zarówno jeśli chodzi o skonstruowanie, jak i zakup. Najsłynniejszym przykładem jest AK-47 (automat Kałasznikowa). Szacuje się, że na świecie istnieje 70–100 milionów sztuk tej broni. W południowej Afryce koszt jednego AK-47 to tylko pięć dolarów;
- Jest zaskakująco trwała, co tym bardziej przyczynia się do jej niskich kosztów: ze względu na minimalne warunki związane z jej utrzymaniem w dobrym stanie, BRLU może być zdatna do użycia nawet przez 20 lat po zakończeniu konfliktu zbrojnego. Wciąż można znaleźć w użyciu BRLU z okresu II wojny światowej;

²¹ *Ibidem*, s. 7.

²² *Report of the Panel of Governmental Experts on Small Arms*, 1997, par. 25, <http://www.un.org/depts/ddar/Firstcom/SGreport52/a52298.html> [dostęp: 12.12.2015].

²³ M. Markowska, *Mała broń i lekkie uzbrojenie – duży problem prawa międzynarodowego*, „Wojсковy Przegląd Prawniczy” 2012, nr 1–2, s. 37–38; <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/07/4d30f0aaa3b96fa5c96de78ec4a8c180.pdf> [dostęp: 12.12.2015].

- Jest przedmiotem handlu, a broń, którą można legalnie handlować, często trafia w niepowołane ręce. Wszystkie wskazane powyżej cechy powodują, że BRLU staje się alternatywną czarnorynkową walutą dla międzynarodowych terrorystów;
- Ze względu na swoje cechy taka broń zaognia konflikt zbrojny i przedłuża jego trwanie. W 46 z 49 konfliktów zbrojnych toczonych w latach 1990–2007 używano tylko BRLU. Trzy miliony cywilów zostało zabitych przy użyciu takiej broni od 1990 do 2007 r. Koszty jej użycia wykraczają poza zranienia, śmierć i urazy psychiczne. Obejmują także opiekę medyczną, utratę produktywności, wzrost przestępczości, brak poczucia bezpieczeństwa oraz zahamowanie rozwoju. Konsekwencją jest także zagrożenie dla bezpieczeństwa w regionie, dla personelu humanitarnego oraz personelu misji utrzymania pokoju²⁴.

Łatwa dostępność BRLU po stronie walczących pozwala im na zabijanie i grabienie na dużą skalę. Dzięki tej broni rebelianci mogą stać się częścią przynoszących korzyści organizacji czy też sieci organizacji kryminalnych²⁵. W społeczeństwach pokonfliktowych BRLU może przyczynić się do wznowienia konfliktu. Najogólniej rzecz ujmując, może zniweczyć wysiłki mające na celu odbudowę pokoju. Może z łatwością zostać przekazana za granicę, do państw sąsiednich – i w nich również przyczynić się do wzniecenia konfliktu zbrojnego i popełniania zbrodni międzynarodowych²⁶. Jak zauważa M. Markowska,

[b]roń ta jest chętnie nabywana nie tylko przez państwa, ale również przez podmioty takie jak ugrupowania paramilitarne, milicje, grupy powstańcze, organizacje przestępcze, terrorystyczne i inne, będąc wykorzystywaną również przez piratów czy podczas ataków na konwoje z pomocą humanitarną. Nadmierne gromadzenie małej broni i lekkiego uzbrojenia przyczynia się do wzrostu napięcia między państwami, a niejednokrotnie do przedłużenia i eskalacji istniejącego konfliktu. Broń ta jest również wykorzystywana na szeroką skalę przy łamaniu praw człowieka czy przy przestępstwach popełnianych na tle seksualnym. Poza tym problem niekontrolowanego obrotu międzynarodowego małą bronią i lekkim uzbrojeniem ma swój wymiar ekonomiczny i zagraża stabilności gospodarczej ubogich państw-nabywców²⁷.

²⁴ H.H. Koh, *A Word Drowning in Guns*, [w:] *International Law and International Relations. Bridging Theory and Practice*, red. T.J. Biersteker, P.J. Spiro, Ch.L. Sriram, V. Raffo, New York 2007, s. 60–61; zob. też: C.J. Chivers, *Small Arms, Big Problems. The Fallout of the Global Trade*, „Foreign Affairs” 2011, vol. 90, nr 1, s. 110; R. Stohl, *op. cit.*, s. 73.

²⁵ W. Reno, *Small Arms, Violence, and the Course of Conflicts*, [w:] *International Law and International Relations...*, s. 44.

²⁶ R. Stohl, *op. cit.*, s. 71–72.

²⁷ M. Markowska, *op. cit.*, s. 37–38.

Ogromna ilość broni konwencjonalnej, zwłaszcza broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia, hamuje społeczny, ekonomiczny i kulturalny rozwój, narusza stabilność społeczną i zdrowie publiczne²⁸. Dostęp do BRLU ułatwił wybuch wielu międzynarodowych konfliktów zbrojnych i w znacznym stopniu pozwolił na ich trwanie. Obecność BRLU utrudnia także zakończenie konfliktu zbrojnego, dlatego też stanowi dla bezpieczeństwa międzynarodowego, zagrożenie, które nie może zostać zignorowane²⁹. Już Herfried Münkler w swoim głośnym dziele *Wojny naszych czasów* wskazywał, że dostępność BRLU jest jednym z głównych czynników prywatyzacji współczesnej wojny:

Przede wszystkim te trzy czynniki – dominacja lekkiego uzbrojenia, użyteczność, także tych słabo wyszkolonych ochotników oraz finansowanie wojen przez grabież lub handel nielegalnym towarem – są przyczyną załamania się upaństwowienia wojny i sprawiają jednocześnie, że prywatyzacja militarnej przemocy stała się znowu ekonomicznie atrakcyjna³⁰.

Trudno udowodnić związek między dostępnością broni palnej a poziomem przemocy, jednak jasne jest, że BRLU ułatwia zbrojną przemoc, a skutki jej użycia – zarówno te natury społecznej, jak i ekonomicznej – są długoterminowe. Obejmują przede wszystkim zmniejszenie produktywności już ubogich społeczeństw. Ranne ofiary wymagają leczenia i opieki, a to również generuje koszty. Łatwy dostęp do tego typu broni i nadużycia popełniane przy jej użyciu w trakcie konfliktu i po nim ściśle wiążą się ze wzrastającym poziomem przestępczości, przymusową migracją, pogarszaniem się warunków dla inwestycji i handlu oraz utrudnianiem dostaw pomocy humanitarnej³¹. Proliferacja i szeroka dostępność BRLU zagraża stabilności i bezpieczeństwu, co w konsekwencji prowadzi do osłabienia rozwoju gospodarczego oraz zmniejszenia inwestycji. W krajach nastawionych na turystykę przyczynia się to do odpływu turystów, co również ma poważne konwencje dla gospodarki kraju³².

Dla skonstruowania strategii na rzecz redukcji negatywnych skutków proliferacji i użycia BRLU konieczne jest zrozumienie przyczyn, dla których indywidualne osoby i grupy broń tę nabywają. Motywy mogą być różne, np. zapewnienie sobie bezpieczeństwa, zademonstrowanie siły lub chęć nie-

²⁸ B. Kellman, *op. cit.*, s. 690.

²⁹ R. Stohl, *op. cit.*, s. 72.

³⁰ H. Münkler, *Wojny naszych czasów*, tłum. K. Matuszek, Kraków 2004, s. 99.

³¹ R. Muggah, *Moving Forward? Assessing Normative and Legal Progress in Dealing with Small Arms*, [w:] *International Law and International Relations...*, s. 32.

³² S.R. Grillot, *Small Arms, Sovereign States and Human Rights*, [w:] *Negotiating Sovereignty and Human Rights. Actors and Issues in Contemporary Human Rights Politics*, red. N. Shawki, M. Cox, Burlington 2009, s. 221.

legalnego zdobycia innych dóbr³³. Dla rozwiązania problemu konieczna jest współpraca między państwami, ale także między nimi a aktorami pozapaństwowymi. Zorganizowane grupy zbrojne będące w opozycji do rządu lub walczące między sobą mogą nie być chętne do bezpośredniej współpracy. Jednak presja ze strony mediów i organizacji pozarządowych może wpływać na zachowania aktorów pozapaństwowych³⁴. Przykładem współpracy między państwami w ramach organizacji międzynarodowych (Unii Afrykańskiej i Unii Europejskiej) był trzyletni projekt walki z nielegalną bronią palną w Afryce, realizowany od marca 2010 r. przez Regionalne Centrum ds. Broni Ręcznej Strzeleckiej (Regional Centre for Small Arms). Miał na celu wzmocnienie w państwach członkowskich podmiotów instytucjonalnych oraz społeczeństwa obywatelskiego, w tym organizacji regionalnych szefów policji i organów ścigania, poprzez wzmocnioną współpracę i wymianę informacji w ramach i pomiędzy krajami³⁵.

Warto wskazać, że samo obowiązywanie Traktatu o handlu bronią oraz realizacja wynikających z niego obowiązków państw nie zmniejszy ilości BRLU już będącej w obiegu. Dlatego konieczne jest jej niszczenie oraz zabezpieczenie istniejących zapasów³⁶. Z tego też powodu wysiłki mające na celu kontrolę BRLU muszą obejmować także DDR (*disarmament, demobilisation and reintegration of combatants*), czyli rozbrojenie, demobilizację i reintegrację. DDR stanowi istotną część wysiłków mających na celu stworzenie bezpiecznego i stabilnego środowiska, w którym może się rozpocząć proces odbudowy państwa³⁷. Dla wyeliminowania BRLU – jako czynnika przedłużającego czas trwania konfliktów zbrojnych – i zbudowania pokoju pierwszym koniecznym krokiem jest po prostu usunięcie tej broni z obiegu. Po drugie, należy stworzyć struktury i procesy eliminujące motyw i potrzebę użycia broni. Można to osiągnąć poprzez zapewnienie zatrudnienia i możliwości rozwoju ekonomicznego³⁸. Zniszczenie broni jest niewątpliwie praktyczną i skuteczną metodą rozbrojenia³⁹. Innym rozwiązaniem jest jej redystrybucja. Aby jednak

³³ R. Stohl, *op. cit.*, s. 76.

³⁴ D. Fleck, *Arms Control and Disarmament Law: Its Role in Addressing New Security Threats*, „Military Law and the Law of War Review” 2013, vol. 52, nr 1, s. 77.

³⁵ *Small Arms and Light Weapons (SALW)*, 23.07.2013, African Union. Peace and Security, <http://www.peaceau.org/en/page/62-small-arms-and-light-weapons> [dostęp: 12.12.2015].

³⁶ D. Fleck, *op. cit.*, s. 77.

³⁷ *United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines*, UN Department of Peacekeeping Operations, Department of Field Support, New York 2008, s. 26.

³⁸ A. Ebo, *Combating Small Arms Proliferation and Misuse after Conflict*, [w:] *Security Governance...*, s. 155.

³⁹ *Handbook of Best Practices on Small Arms and Light Weapons*, 2003, s. 7, <http://www.osce.org/fsc/13616> [dostęp: 13.12.2015].

broń nie została użyta w przyszłym konflikcie zbrojnym oraz aby uniknąć jej długotrwałego i kosztownego składowania, redystrybucja musi być precyzyjnie zaplanowana. Należy zapewnić przejrzystość tego procesu oraz zapobiec ponownemu uzbrojeniu kombatanów – pomocny byłby w tym monitoring przez stronę trzecią⁴⁰. DDR usuwa broń z obiegu i oferuje pokojowe alternatywy dla byłych kombatanów⁴¹.

Rozbrojenie jest procesem mającym na celu zebranie, kontrolę i usunięcie broni w ramach procesu budowania pokoju po konflikcie. Może również obejmować bezpieczne przechowywanie (składowanie) broni i potencjalne jej zniszczenie. Rozbrojenie jest koniecznym środkiem budowania zaufania, które przyczynia się do zwiększenia stabilności w napiętym i niepewnym otoczeniu pokonfliktowym. Sukces rozbrojenia i demobilizacji zależy właśnie od bezpiecznego i stabilnego środowiska⁴².

Celem demobilizacji jest zmniejszenie liczby członków jednostki zbrojnej, jej rozwiązanie (rozformowanie) lub stworzenie nowych sił zbrojnych, regularnych lub nieregularnych⁴³. Motywy demobilizacji zależą od okoliczności, dlatego też konieczne mogą być różne jej opcje. W niektórych państwach stabilny pokój jest możliwy tylko wtedy, gdy rywale uzyskają dostęp do władzy – przeciwne sobie strony muszą zostać włączone we wspólny system polityczny, siły zbrojne lub ruchy wyzwolenieczne muszą otrzymać nowe zadania⁴⁴. Oprócz rozwiązania pokonanych grup zbrojnych najpopularniejszym wyjściem jest włączenie części z nich do sił zwycięskich. Takie strategiczne sojusze często są zawiązywane w wojnach domowych, w których udział bierze duża liczba uczestników. Jednak po zakończeniu konfliktu zbrojnego często podnoszone są głosy nawołujące do reformy i redukcji zbyt licznej armii⁴⁵. Demobilizacja sama w sobie nie likwiduje możliwości wybuchu konfliktu zbrojnego, gdyż nie likwiduje źródeł tego konfliktu, które mogą być usunięte tylko przez długoterminowe działania nakierowane na trwały pokój⁴⁶. Konieczny jest ostatni etap DDR, czyli reintegracja.

Reintegracja oznacza proces uzyskiwania przez byłych kombatanów cywilnego statusu oraz dostępu do cywilnego zatrudnienia. Proces ten jest długotrwały i zachodzi przede wszystkim na szczeblu lokalnym, stanowi integral-

⁴⁰ *Ibidem*, s. 8.

⁴¹ A. Ebo, *op. cit.*, s. 147.

⁴² *Handbook of Best Practices on Small Arms...*, s. 4.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

ną część procesu rekonstrukcji i rozwoju powojennego społeczeństwa. Poza lokalnymi wysiłkami konieczna może być także pomoc międzynarodowa⁴⁷.

Po każdym konflikcie zbrojnym, w okresie przejściowym, broń stanowi przeszkodę na drodze do pokojowego rozwoju. Tuż po zakończeniu konfliktu, zwłaszcza wewnętrznego, ilość dostępnej broni, w tym również w posiadaniu byłych kombatanów i osób cywilnych, jest wysoka. Broń taka może zostać użyta nie tylko do ponownego wzniesienia konfliktu zbrojnego, ale także do popełnienia przestępstw. Dlatego tak ważne jest jak najszybsze rozpoczęcie fazy rozbrajania. Na późniejszym etapie możliwe jest wprowadzanie programów zbierania broni od osób cywilnych⁴⁸. Bezpośrednim celem rozbrojenia jest zmniejszenie ilości broni w obiegu i ograniczenie ryzyka ponownego wybuchu konfliktu zbrojnego. Rozbrojenie może zmniejszyć poziom przemocy między byłymi stronami konfliktu oraz tej związanej z przestępczością⁴⁹.

Dla skutecznego rozbrojenia konieczna może być pomoc międzynarodowa: środki na reformę sektora bezpieczeństwa, np. pomoc w szkoleniu policji. Taka pomoc jest przykładem długoterminowych działań, które przyczyniają się do zapewnienia bezpieczeństwa i stabilności⁵⁰.

Traktat o handlu bronią, sporządzony w Nowym Jorku dnia 2 kwietnia 2013 r.

Przyjęto wiele aktów prawnych dotyczących broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia, m.in.: *Convention Against Illicit Firearms Manufacture and Trafficking* (Organizacja Państw Amerykańskich, OPA, 1997), *Document on Small Arms* (Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, OBWE, 2000), *Code of Conduct on Arms Exports* (Unia Europejska, 1998), *Firearms Protocol* (South African Defense Community, SADC, 2000), Deklaracja z Bamako (*The African Common Position on the Illicit Proliferation, Circulation and Trafficking of SALW*, Unia Afrykańska, UA, 2000), *Declaration on Small Arms* z Nairobi (2001)⁵¹, Protokół przeciwko nielegalnemu wytwarzaniu i handlowi bronią palną, jej częściami i komponentami oraz amunicją (ONZ, 2001)⁵² oraz *Convention on Small Arms and Light Weapons, Their*

⁴⁷ *Ibidem*, s. 4–5.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 6.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 9.

⁵¹ Podano za: R. Muggah, *op. cit.*, s. 34.

⁵² Protokół przeciwko nielegalnemu wytwarzaniu i obrotowi bronią palną, jej częściami i komponentami oraz amunicją, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 31 maja 2001 r., Dz.U. z 2005 r., nr 252, poz. 2120. Był to pierwszy instrument międzynarodowy kryminalizujący handel bronią małą i lekką, który

Ammunition and Other Related Materials (Wspólnota Gospodarcza Państw Afryki Zachodniej, ECOWAS, 2006)⁵³. Wszystkie te dokumenty wskazują na wzmocnienie międzynarodowych i regionalnych wysiłków na rzecz uregulowania handlu BRLU. Broń konwencjonalna stała się centralną kwestią w ramach kontroli zbrojeń. Do tej pory chyba tylko broń masowego rażenia oraz miny przeciwpiechotne przyciągały taką uwagę.

W 2013 r. w ramach ONZ przyjęto Traktat o handlu bronią, pierwsze powszechne wiążące porozumienie międzynarodowe, ustanawiające standardy handlu oraz mające zapobiegać nielegalnemu handlowi bronią konwencjonalną⁵⁴. Za jego przyjęciem głosowały 154 państwa, trzy były przeciw (Syria, Iran, Korea Północna), a 32 wstrzymały się od głosu. Traktat wszedł w życie 24 grudnia 2014 r. i na chwilę obecną ma 73 państwa-strony, w tym Polskę. W preambule Traktatu podkreślono m.in.

potrzebę zapobiegania i wyeliminowania nielegalnego handlu bronią konwencjonalną oraz zapobiegania przekierowywaniu tego rodzaju broni na nielegalny rynek, do nieuprawnionego wykorzystania końcowego lub w ręce nieuprawnionych użytkowników końcowych, w tym w celu popełnienia aktów terrorystycznych⁵⁵.

Zgodnie z art. 1 przedmiotem Traktatu jest:

- ustanowienie i doskonalenie najwyższych możliwych wspólnych międzynarodowych standardów regulujących międzynarodowy handel bronią konwencjonalną;
- zapobieganie i wyeliminowanie nielegalnego handlu bronią konwencjonalną oraz zapobieganie przekierowywaniu broni konwencjonalnej.

A wszystko to ma się odbywać w celu:

- umocnienia międzynarodowego i regionalnego pokoju, bezpieczeństwa i stabilności;
- zmniejszenia ludzkiego cierpienia;
- promowania współpracy, przejrzystości i odpowiedzialnego działania Państw-Stron w dziedzinie międzynarodowego handlu bronią konwencjonalną i w ten sposób budowania zaufania między Państwami-Stronami⁵⁶.

zobowiązywał państwa-strony do implementacji tego zobowiązania do prawa krajowego. Jednakże Protokół skupia się na walce z przestępczością zorganizowaną, a nie na handlu małą i lekką bronią, zob. B. Kellman, *op. cit.*, s. 693.

⁵³ ECOWAS Convention on Small Arms and Light Weapons, Their Ammunition and Other Related Materials, <http://www.poa-iss.org/RegionalOrganizations/ECOWAS/ECOWAS%20Convention%202006.pdf> [dostęp: 12.12.2015].

⁵⁴ S. Bauer, P. Beijer, M. Bromley, *The Arms Trade Treaty: Challenge for the First Conference of States Parties*, „SIPRI Insights on Peace and Security” 2014, nr 2, s. 1, <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/insight/SIPRIInsight1402.pdf> [dostęp: 12.12.2015].

⁵⁵ Traktat o handlu bronią, sporządzony w Nowym Jorku dnia 2 kwietnia 2013 r., preambuła, Dz.U. z 2015 r., poz. 40.

⁵⁶ *Ibidem*, art. 1.

Do broni konwencjonalnej zaliczono m.in. broń ręczną strzelecką i lekkie uzbrojenie. Poza tym pojecie to obejmuje także: czołgi bojowe, opancerzone pojazdy bojowe, wielkokalibrowe systemy artyleryjskie, samoloty bojowe, śmigłowce szturmowe, okręty wojenne i pociski oraz systemy rakietowe⁵⁷.

Kluczowe dla całego Traktatu są przepisy zawarte w art. 6 i 7. Zgodnie z art. 6:

1. Państwo-Strona nie wyrazi zgody na transfer broni konwencjonalnej [...] ani elementów [części i komponentów do montażu broni konwencjonalnej], jeżeli transfer ten naruszałby jego zobowiązania wynikające ze środków przyjętych przez Radę Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych, działającą zgodnie z rozdziałem VII Karty Narodów Zjednoczonych, w szczególności embarga na broń.
2. Państwo-Strona nie wyrazi zgody na transfer broni konwencjonalnej [...] ani [wspomnianych wyżej] elementów, jeżeli transfer ten naruszałby jego odpowiednie zobowiązania międzynarodowe wynikające z umów międzynarodowych, których Państwo to jest stroną, w szczególności umów dotyczących transferu lub nielegalnego przekazywania broni konwencjonalnej.

Istotny jest zwłaszcza art. 6, ust. 3:

3. Państwo-Strona nie wyrazi zgody na transfer broni konwencjonalnej [...] ani [wspomnianych wyżej] elementów, jeżeli w trakcie wyrażania zgody będzie dysponowało wiedzą, że ta broń lub elementy do tej broni byłyby wykorzystywane do popełnienia ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, poważnych naruszeń Konwencji Genewskich z 1949 roku, ataków wymierzonych w obiekty cywilne lub ludność cywilną objęte ochroną, jak również do popełniania innych zbrodni wojennych zdefiniowanych w umowach międzynarodowych, których jest ono Stroną⁵⁸.

Dla stwierdzenia odpowiedzialności państwa-strony kluczowe jest wykazanie jego wiedzy o tych okolicznościach (popełnianiu zbrodni międzynarodowych) w chwili udzielania zgody na transfer. Standard „wiedzy” zostanie spełniony, kiedy funkcjonariusz publiczny poweźmie informacje o tych naruszeniach i zbrodniach i nie podejmie rozsądnych kroków w celu zbadania sytuacji i powstrzymania się od wydania zgody na transfer⁵⁹.

Natomiast zgodnie z art. 7, jeżeli eksport broni nie jest zabroniony na podstawie art. 6, każde eksportujące państwo-strona musi ocenić w sposób obiektywny i bez żadnej dyskryminacji, czy eksportowana broń lub jej części:

- (a) przyczyniłyby się do umocnienia lub zagrożenia pokoju i bezpieczeństwa;
- (b) mogłyby zostać wykorzystane do:

⁵⁷ *Ibidem*, art. 2.

⁵⁸ *Ibidem*, art. 6.

⁵⁹ B. Kellman, *op. cit.*, s. 711–712.

- (i) popełnienia lub ułatwienia popełnienia poważnego naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego;
- (ii) popełnienia lub ułatwienia popełnienia poważnego naruszenia międzynarodowych norm dotyczących praw człowieka;
- (iii) popełnienia lub ułatwienia popełnienia przestępstwa określonego w umowach międzynarodowych lub protokołach dotyczących terroryzmu, których Państwo importujące jest stroną; lub
- (iv) popełnienia lub ułatwienia popełnienia przestępstwa określonego w umowach międzynarodowych lub protokołach dotyczących międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, których Państwo eksportujące jest stroną⁶⁰.

Jeżeli po przeprowadzeniu takiej oceny okaże się, że istnieje „dominujące ryzyko” zaistnienia wymienionych niepożądanych konsekwencji, państwo-strona nie zezwoli na eksport broni lub jej części⁶¹. Przepis ten jest sformułowany w tonie imperatywnym, tak więc państwo-strona musi odmówić wywozu takiej broni. Kluczowa będzie tutaj wskazana w przepisie obiektywna ocena. Naturalnie powinna ona być dokonywana zgodnie z narodowym systemem kontroli i na podstawie wszelkich dostarczonych (również przez państwo importujące) informacji. System zezwoleń na import i eksport ma na celu umożliwienie efektywnej kontroli handlu BRLU.

Istotny jest także art. 8, zgodnie z którym

każde importujące Państwo-Strona podejmie środki w celu udostępnienia, zgodnie z prawem krajowym i na jego wniosek, eksportującemu Państwu-Stronie stosownych i istotnych informacji ułatwiających dokonanie przez Państwo-Stronę przeprowadzenia narodowej oceny wywozu [...]. Takie środki mogą obejmować dokumentację dotyczącą końcowego wykorzystania lub końcowego użytkownika⁶².

Każde państwo-strona biorące udział w transferze broni konwencjonalnej ma również obowiązek podjąć środki zapobiegające jej przekierowywaniu (czyli trafianiu do niepowołanych/nieupoważnionych użytkowników)⁶³. Wreszcie, państwa-strony będą utrzymywać krajowe rejestry w zakresie wydawanych przez siebie aktów zgody na wywóz lub faktycznie wywożonej broni konwencjonalnej. Każde państwo-strona jest zachęcane do prowadzenia rejestru broni konwencjonalnej, „która jest transferowana na jego terytorium, jako na miejsce końcowego przeznaczenia, lub która jest objęta zgodą na tranzyt lub przeładunek na terytorium znajdującym się pod jego jurysdykcją”. Dane z rejestrów mają być przechowywane przez co najmniej 10 lat⁶⁴.

⁶⁰ *Traktat o handlu bronią*, art. 7, ust. 1.

⁶¹ *Ibidem*, art. 7, ust. 3.

⁶² *Ibidem*, art. 8, ust. 1.

⁶³ *Ibidem*, art. 11, ust. 1.

⁶⁴ *Ibidem*, art. 12, ust. 4.

Zgodnie z art. 13, każde państwo-strona przekaże Sekretariatowi wstępny raport opisujący środki podjęte w celu wykonania Traktatu. Raport taki powinien zostać przedłożony w ciągu pierwszego roku od wejścia w życie Traktatu wobec danego państwa. Następnie państwa-strony będą informować Sekretariat o wszelkich nowych środkach podjętych w celu wykonania Traktatu, stosownie do sytuacji. Państwa-strony zostały również zobowiązane do przedstawiania Sekretariatowi co roku do dnia 31 maja raportu za poprzedzający rok kalendarzowy na temat zgód lub faktycznego wywozu i przywozu broni konwencjonalnej⁶⁵. W celu skutecznego wykonania Traktatu państwa-strony mają współpracować ze sobą zgodnie ze swoimi interesami w zakresie bezpieczeństwa i zgodnie z prawem krajowym⁶⁶.

Na podstawie powyższego można stwierdzić, że Traktat o handlu bronią reguluje obowiązki państw głównie w zakresie eksportu i importu broni konwencjonalnej. Nie zawiera żadnych sankcji karnych dla osób naruszających te przepisy. Dla przykładu wydany przez OBWE niewiążący *Handbook of Best Practices on Small Arms and Light Weapons* z 2003 r. przewiduje, że należy ustanowić właściwe sankcje cywilne, administracyjne i karne dla osób naruszających krajowe procedury dotyczące produkcji, transferu lub przechowywania BRLU⁶⁷.

Podsumowanie

Proliferacja BRLU stanowi zagrożenie istotne nie tylko dla bezpieczeństwa, ale także dla praw człowieka, przede wszystkim ze względu na to, że zwiększa cierpienia osób cywilnych. Broń ta może przyczyniać się do przedłużania konfliktów zbrojnych i do ich wznawiania. Jest tania, łatwa do ukrycia i przenoszenia oraz prosta w obsłudze, a więc może być używana nawet przez dzieci. Wszystkie te cechy powodują, że jej użycie jest tak popularne w konfliktach zbrojnych, przede wszystkim tych o charakterze międzynarodowym. Dla zmniejszenia ilości już obecnej w obiegu BRLU konieczna jest demobilizacja,

⁶⁵ *Ibidem*, art. 13, ust. 3.

⁶⁶ *Ibidem*, art. 15, ust. 1.

⁶⁷ *Handbook of Best Practices on Small Arms...*, s. 9 i 12 w części *Best Practice Guide on Export Control of Small Arms and Light Weapons*. Na temat Traktatu o handlu bronią zob. też: S. Parker, *Breaking New Ground? The Arms Trade Treaty*, [w:] *Small Arms Survey 2014*, <http://www.smallarmssurvey.org/?small-arms-survey-2014> [dostęp: 12.12.2015]; P. Holtom, I. Pavesi, Ch. Rigual, *Trade Update. Transfers, Retransfers, and the ATT*, [w:] *ibidem*; W.T. Worster, *The Arms Trade Treaty Regime in International Institutional Law*, „University of Pennsylvania Journal of International Law” 2015, vol. 36, nr 4, s. 995–1076; *Combating the Proliferation of Small Arms and Light Weapons in West Africa: Handbook for the Training of Armed and Security Forces*, red. A. Ayissi, I. Sall, UNIDIR, Geneva 2005.

rozbrownienie i reintegracja. Stanowią one część działań mających na celu stworzenie bezpiecznego i stabilnego środowiska.

Przełomowe dla walki z proliferacją BRLU oraz jej negatywnych skutków okazało się przyjęcie w 2013 r. Traktatu o handlu bronią. Do tego momentu społeczność międzynarodowa nie dysponowała uniwersalnym, prawnie wiążącym instrumentem mającym na celu zapobieganie przekazywaniu broni konwencjonalnej do państw lub regionów, w których dochodzi do zbrodni międzynarodowych, rozległych naruszeń praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego. Ważne jest również to, że Traktat czyni państwa-strony odpowiedzialnymi za transfer broni konwencjonalnej do takich państw⁶⁸. Celem Traktatu jest przyczynianie się do pokoju i bezpieczeństwa na świecie poprzez ustanowienie wspólnych międzynarodowych standardów handlu bronią konwencjonalną oraz zapobieganie nielegalnemu handlowi taką bronią. Może się on przyczynić do zapewnienia pokoju lub co najmniej zwiększenia bezpieczeństwa międzynarodowego oraz zmniejszenia ludzkich cierpień. Aby był skuteczny, konieczna jest jednak wola polityczna, której niestety bardzo często brakuje. Ważna byłaby również powszechna ratyfikacja Traktatu. Na chwilę obecną wśród państw-stron wciąż brakuje USA, Rosji, Chin, Ukrainy, Iranu, Syrii i Pakistanu.

Dla rozwiązania problemu proliferacji BRLU konieczne jest podejście holistyczne, obejmujące likwidację przyczyn popytu (takich jak konflikty wewnętrzne, rozruchy, zamieszki, destabilizacja państwa) i źródeł dostaw. W tym celu państwa powinny podejmować działania administracyjne i prawne oraz współpracować między sobą⁶⁹ i z aktorami pozapaństwowymi. Cel ten jest niezwykle trudny do osiągnięcia, gdyż występuje w tym przypadku sprzężenie zwrotne: przeciwdziałanie proliferacji tego typu broni, a zwłaszcza nielegalnemu handlowi nią, przyczynia się do zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa, a jednocześnie to istnienie właśnie tych warunków – pokoju i bezpieczeństwa – jest najpewniejszą przesłanką redukcji proliferacji broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia.

⁶⁸ B. Kellman, *op. cit.*, s. 702.

⁶⁹ O.G. Uwa, A.B. Anthony, *Small Arms and Light Weapons (SALW) Proliferation and Problem of National Security in Nigeria*, „International Affairs and Global Strategy” 2015, vol. 29, s. 18.

Abstract

Proliferation of small arms and light weapons as a factor contributing to the duration of armed conflicts

The proliferation of small arms and light weapons is one of the major national and international security challenges. As such it constitutes the factor fueling armed conflicts and generating as well as increasing the human suffering of most of all civilians. Hence, it is so important to counteract this phenomenon which is indicated by the author of the article. The Arms Trade Treaty, adopted in New York on April 2, 2013, is described in more detail.

Key words: small arms and light weapons (SALW), proliferation, Arms Trade Treaty

Streszczenie

Proliferacja broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia jako czynnik przedłużający trwanie konfliktów zbrojnych

Proliferacja broni ręcznej strzeleckiej i lekkiego uzbrojenia jest jednym z istotnych współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Stanowi czynnik przedłużający trwanie konfliktów zbrojnych oraz generujący i zwiększający cierpienia przede wszystkim osób cywilnych. Dlatego tak istotne jest przeciwdziałanie temu zjawisku, na co wskazuje autorka artykułu. Szerzej opisano Traktat o handlu bronią, sporządzony w Nowym Jorku dnia 2 kwietnia 2013 r.

Słowa kluczowe: broń ręczna strzelecka i lekkie uzbrojenie, proliferacja, Traktat o handlu bronią